

Görüşlere ve inançlara dair

Bütün büyük devirlerde, bilhassa intikal mahiyetinde olanlarda, başka başka isimler altında bir çok görüşler ve birbirile mücadele halinde bir kaç iman zümresi vardır. Bizim yaşadığımız, hiç şüphesiz intikal safhalarının en yamanı ve karışık olanıdır. Çünkü yeni şartlar, yeni ihtiyaçlara göre yeni yaftalar altında çarpışan görüşlerin sayısı hayli artmıştır.

Bu gün her yerde, gerek memleket ve millet, gerek dünya ve insanîyet namına bütün bu mefhumlar, görüşler, inançların çarpışması veya kısmen birleşmesi yamının yeni çağını yoğurmaktadır. Temposu hızlanan, miktarı süratle artan bir sürü neşriyat, her memleketin düşününleri, hattâ halk adamları ne istediklerini kendilerine göre tespit edecek bir muhasebe devri geçirdiklerini ortaya atmaktadır. Ben de böyle bir muhasebeyi bugün yapmak istiyorum:

Geçen cihan harbiyle, henüz biten büyük cihan harbinden sonra memlekette ve dünyada acaba hangi görüş ve imanlar caripta ve hâlâ da carıptadır?

Her memlekette — tabii az çok söz ve yazı hürriyeti olanlarda — ortalama üç nevi cereyan göze çarpmaktadır. Bunlardan ikisi, müfrit muhafazakâr ve müfrit radikal, sağ ve sol kapitalist ve komünist saire ve saire bir takım isimler altında en çok faal olanıdır. Bir de bunların ortası vardır ki, bu orta da iki tarafın görüş ve inançlarının ölçüye ve sağ duyuğuya dayamağa çalışan bir nevi terkipçi zümreyi teşkil eder. Bunlara da topyekûn demokrat diyebilirsiniz. Bunların her memlekette yapmak istedikleri terkip birbirinden farklı olabilir. Bunlara demokrat denilmekle beraber yer yer hususî isimler de verilmiştir. İngilterede liberal sosyalistler, İtalyada beliren ve sokaktaki adama dayanan partiler de bir orta cereyanın mümessilidirler. Evvelâ iki müfrit inanç ve görüşleri ele alalım, çünkü onlar daha fazla hareket halindedirler, ve ister memleket ister dünya için yapılacak nizamda terkip kabul etmezler. Fakat bu iki müfrit inanç ve görüş zümresinde müsterek olan bir kaç sarîh taraf vardır.

1 — Bunların gayeleri başka fakat gayelerine ermek için kullandıkları vasıta birdir. Bunlar için hareket sadece karşısındakini ezip memleketi veya dünyayı tek bir modele göre tanzim etmek demektir.

2 — İki de, birbirinin başını yemeden evvel ortadakileri ortadan kaldırmak hususunda tamamen hem fikirdirler. Çünkü onlar, körükörüne kendilerine tabi olmaları, şu veya bu ideolojinin nihai zaferi için hazırladıkları savaşa engel telâkki ederler. Birbirinin canına susayan bu iki gurupun ortadakileri ezmek hususundaki arzuları o kadar azgındır ki, onları ezmek hususunda daima aralarında mütareke yapıp müşterek harekete geçebilirler. Bu zihniyetin misallerini bugün herhangi ideolojinin hâkim olduğu Balkanlarda görebilirsiniz. Sağcılar, ortaya mensup fertlere saçtı yaftası takarak ocaklarına incir dikerler; solcuların hâkim olduğu yerlerde de ortaya mensup fertlere sağcı yaftası takarak, imha siyaseti tatbik ederler.

Acaba bunlar için, memleket - içi ve memleket - dışı tamamen temizlenmesi lâzım gelen umumiyetle orta denilen fertler ne biçim mahlûkattır? Bunları da yukardakiler şöyle sıralayabilirler:

1 — Kâinata karşı alâkasız telâkki ettikleri adamlar. Fakat onlara göre kâinat kendi ideolojilerinin müfrit zümresidir. Bu alâkasızlar — bazan doğru olarak — intibakçı (conformist) lerdendir ibarettir. Bunlar her halde hareket adamları değildirler. Bunların cemiyete hayrı yoktur, herhangi rejim altında aynı sükûn içinde yaşarlar. Bunların arasında bazan büyük bir âlim, sanatkâr veya herhangi bir mesleğe mensup isimsizler de olabilir. Fakat bunların dâhîsinin bile herhangi bir rencber kadar cemiyete hayrı dokunmaz, çünkü rencber icabında hakkını ister, fakat bu adamlar haklarını istemeği bilmezler. Rencber tâbîni değiştirir de yetene hak sahibi ve hak isteyen olur, yerine göre şu veya bu hâkim ıktan diye tavsif ederseniz,

bu iki ideoloji zümresinin iddiası da birleşmiş olur.

Gerçi, medenî bir milletin, hattâ insanîyetin beka ve selâmetini ancak hakkını isteyenlerin temin edebildiği tarihî bir hakikattir, fakat «hak» a inhisarcı ve dar bir zaviyeden bakmamak şartı ile.

2 — Bunlara göre, intibakçılardan sonra cemiyete muzır olan ikinci örnek şahsî ihtirası olmalarıdır. Bunlar doğru fikirler

Yazan:

Halide Edib - ADIVAR

ortaya atabilirler, fakat fikir uğrunda harekete geçmezler. Yani, sağ ve sol müfrit inanç sahipleri için pasif mücadelenin hiç bir kıymeti yoktur.

3 — Onlara göre üçüncü muzır ve faydasız mahlûk tamamen mesleğinin içinde benliğini kaybetmiş olandır. Meselâ, büyük bir mimar, hattâ bütün zaman için yaşayabilecek âbideler de kursa faydasızdır. Meselâ, lâboratuvarında insanîyeti kemiren bir hastalığın mikrobunu bulan adam da cemiyet için hayırlı değildir. Hele herhangi mütevazî bir mesleğe ömrünü vakfeden onun ilerlemesine ömrünü vakfeden fert, keyfi için pul veya para koleksiyonu yapan bir adam kadar faydasızdır.

Müfrit inanç zümrelerinden, cemiyete faydalı ve lâzım olan örneği tespit etmelerini isterseniz bir ağızdan şu mealde cevap verirler: İman sahibi olan, her faaliyeti, her hükmü (yani ideoloji) bir nevi propaganda gibi kullanan adam — yani bütün mânasile ideolojik örnek.

Şimdi bu hükümleri ortalar dediğimiz herhangi terkipçi zümreye götürelim, onların fikirlerini soralım. Alacağımız cevap aşağı yukarı şu mealde olacaktır:

1 — Muzır diye bir tarafa atılan intibakçılar dünyanın ekseriyetini teşkil ederler. Gerçi, dünya sadece onlardan teşekkül etse dünya olduğu yerde sayar. Fakat bunların — iman uğrunda bütün ömrü meşakkat içinde geçenlerin bile kabul etmesi lâzım gelen — bir faydalı tarafları vardır. Bunlar, cemiyet ve dünyanın istikrar unsurlarıdır. Demek ki dünya veya memleket nizamı terkinde bunları tamamen ortadan kaldırırsak hiç önmiyen bir dışişme cemiyeti kurmuş oluruz.

2 — Şahsî ihtirası olmadığı için harekete geçmeyen, yahut pasif mücadeleyi kanlı boğazlaşmaya tercih edenler faydalı ve elzem unsurlardır. Çünkü ancak onların kalemlerinin ve sözlerinin sayesinde fikirler yayılır, ve asıl onlar sayılı inkılâpların öncüsüdürler.

3 — Mesleklerine bağlı, ve mesleklerinin, sanatlarının ilerlemesi, ne ömürlerini vakfedenlere gelince onlar bir milletin hattâ dünyanın medeniyet başarısında daimî amele ustabaşı ve zarurî temelleridir. Onları kaldırın, dünyada ne zaman ölçüsüne meydan okuyan âbideler, ne de zamanların fikir ve ruhunu kaydetmek suretile devri devre bağlayan rabitalar kalır. Bundan başka da herhangi zaman kudretli realitesi olan günlük ihtiyaçların tatmini imkânsız kalır. Düşünün bir kere. Eğer mesleği hastaları iyi etmek olan bir doktor sırf iman ettiği sağcılık veya solculuk ideolojisine mesleğini ve ümini vasıta kılarsa dünya ne olur? Bunun ne olabileceğini bu harbde, ideolojiye dayananların bazı cinayetlerinde görmemiş değiliz.

Nihayet ortaya göre, sağ ve solcuların tek iman, tek şekil, tek her şeye bağlamak istedikleri insanlar cemiyetin, insanîyetin köküne kibrit suyu ekeceklerdir. Gerçi iman şarttır, imansızların sayısı artarsa memleketin ve insanîyetin dayandığı temeller sarılır. Fakat... Cemiyet ve insanîyetin hayrına uzun vadeli bir gelişme yaratabilecek imanı seçmek şarttır. Yoksa her hangi bir imanı, diğer imanları ortadan kaldırmak için seferber etmek sonu gelmiyecek bir dışişmeye yahut bir örnek bir insanîyet modeli yaratmağa müncer olur ki onun da tahakkuku mümkün olduğunu farzedemeyiz. Misal: Fasistler ve naziler hiç şüphesiz — hiç olmazsa bir kısmı — iman sahipleri idiler.

Bütün hareketlerini o imana hizmet edecek surette ayarladılar. Öldüler, öldürdüler, yaktılar, yıktılar, kendilerinden başka hiç bir kıyinet ve unsurun lüzumunu kabul etmediler, kimseye hayat hakkı vermediler! Netice... Aynı şeyi imanlı fakat dar görüşlü komünistler için de söyleyebiliriz.

Hülâsa: Ortalara göre, dünyanın yaşamak ve ilerlemek için tek türlü değil çok türlü inan ve kabiliyete ihtiyacı vardır. Bazen yolu tıkanır ve mâiaları parçalamak mecburiyetinde kalır. Fakat bunlar istisnai devirlerdir. İnsanîyetin veya bir milletin ileri doğru yürüyüşünde mutlak ve mutlak muhtelif kabiliyetler ve kıymetler bir terkip halinde, iş birliği halinde mevcut olmalıdır. Dünyayı tek başına ne bir tek adam, ne kalabalık bir sınıf, ne münevver zümresi ne de tek görüş ve tek iman yaşatabilir. O halde ortalar gelecek dünyanın veyahut memleketin ihtiyacını şu suretle sıralayabilirler:

1 — Birbirinin aynı olmaları, yalnız meslek ve mesai değil hattâ fikir bakımından da başka başka ka unsurların birbirlerine müntâz olduklarını takdir etmek. Bunlar arasında iş birliği temin etmek. 2 — Dünyayı şu veya bu zümrenin veya inancın menfaatine göre değil, hepsinin hayat haklarını, müstakbel vaziyetlerini, kırıp dökmeye mahal bırakmadan temin ve tanzim edebilecek yolu aramak.

«Beni âdem âzayı yekdiğerend.» realitesi eski asırlara nisbeten bugün milyon defa daha mühim ve daha hayati olmuştur. Düşünün bir kere, eğer her hangi bir imanın mümini olarak taraf taraf büyük küçük milletler veya zümreler, değerlerini mutlak kendilerine benzetmek savaşına girişerler, zavallı küçük arzımızın âkîbeti atom bombasile feza da parçalanmasına müncer olmaz mı? Mesuttur o milletler ki, bir ellerinde silâh, bir ellerinde her hangi bir görüş ve imanın mukaddes kitabile bir nevi yeni salıp seferleri çıkaracaklarını ellerinde birer oyuncak değildiler.

Halide Edib - ADIVAR

